

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Paradoxes of war: On the art of national selfentrapment

Houweling, H.W.

Citation

Houweling, H. W. (1991). Boekbespreking van: Paradoxes of war: On the art of national selfentrapment. *Acta Politica*, 26: 1991(4), 494-497. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449929>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449929>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Deze dissertatie nodigt uit tot het stellen van vele vragen, onder andere ook of de in de geschatte vergelijkingen vervatte causale verklaringen wel zogenaamd Granger-causaal zijn. Immers, de gebruikte data zijn als cross-sectie data gebruikt, terwijl ze afkomstig zijn uit tijdreeksen. Deze en eerder gestelde vragen vormen geen kritiek op dit proefschrift, maar dienen opgevat te worden als onderwerpen voor verder onderzoek. Dit proefschrift draagt op zeldzame wijze kennis en inzicht inzake de relatie tussen IEB en IPB over aan de lezer; de studie is helder van opzet, duidelijk geschreven, en theoretisch en empirisch duidelijk uitgelegd. Er bestaan geen onduidelijkheden over de gehanteerde concepten en hun definities. Discussies over wat de auteur heeft bedoeld zijn eigenlijk al bij voorbaat uitgebannen. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid van een vruchtbare discussie over, en verder onderzoek naar, de relatie tussen IEB en IPB.

J. Faber

Zeev Maoz, **Paradoxes of war. On the art of national selfentrapment.** Boston: Unwin Hyman 1990.

Het idee dat sociale problemen, zoals geweld en oorlog, milieuvervuiling, onderontwikkeling en honger, in de wereld zijn gekomen omdat sommige mensen slecht, incompetent of onwetend zijn, is aantrekkelijk, omdat een eenvoudige remedie wordt geïmpliceerd: vervang incompetenten en verwijder de slechteriken. Deze zienswijze op het ontstaan van sociale problemen verklaart echter niet, waarom slechte/incompetente/onwetende mensen soms ook zichzelf zoveel schade berokkenen. De geboden verklaring werpt evenmin licht op de vraag waarom, ondanks vooruitgang, voortgaande civilisatie, onderwijs voor iedereen, investeringen in sociaalwetenschappelijk onderzoek etc., er nog steeds zulke mensen zijn en waarom zij sociale problemen teweeg kunnen brengen. De overweldigende ervaring is immers dat, hoe ingrijpend de maatschappij ook lijkt te veranderen, er toch veel gelijk blijft, waaronder de sociale problemen die zijn genoemd. Sommige verklaringstypen impliceren dat sociale problemen uit een niet-menselijke orde voortkomen. Gebruikers van metaforen die aan de natuur zijn ontleend, zeggen eigenlijk: niet wij, of de sociale orde die wij vormen, maar de natuur is de bron der ellende: geweld 'golft' zoals het water van de zee, gelijk de temperatuur 'schommelt' ook de conjunctuur met soms diepe dalen, oorlogen hebben 'oorzaken' en 'breken uit', zoals dat ook met epidemieën het geval is, een veldslag krijgt de naam 'Desert Storm', en wordt niet door mensen maar door 'desert rats' uitgevochten.

Toch weet nu vrijwel iedereen dat dit soort metaforen en benamingen produkten zijn van fantasie, dat zij met 'de natuur' en met 'verklaren' niets uitstaande hebben. De theorie van rationele besluitvorming, in het bijzonder in haar scherpste vorm, die inzake maximalisering van verwacht nut, gaat er daarentegen van uit dat mensen als rationele besluitvormers te werk gaan, dat wil zeggen dat

zij uit een door hen opgestelde verzameling alternatieven die mogelijkheid kiezen waarvan zij het meeste voordeel verwachten. Maoz zoekt oorzaken van sociale problemen (hier: oorlog) eveneens in besluiten die mensen nemen. Hij moet van naturalisme in gedragsonderzoek niets hebben. Maar hij neemt ook afstand van de theorie over rationele besluitvorming. De auteur stelt zich ten doel gevallen te verklaren, waarin actoren uitkomsten oproepen die zij juist niet wensen. Zij lijken dus te handelen in strijd met de theorie inzake maximalisering van verwacht nut. In zijn boek breken oorlogen uit *omdat* betrokkenen de vrede willen bewaren, oorlogen escaleren *omdat* partijen zich hebben voorbereid op een beperkte oorlog van korte duur, en winnaars blijken achteraf verliezers, verliezers achteraf winnaars te zijn *omdat* zij wonnen, respectievelijk verloren. De actoren die Maoz opvoert doen hun uiterste best, nemen heel verstandige beslissingen die bovendien in een vrijwel algemeen aanvaarde theorie over internationale betrekkingen zijn gefundeerd, maar bereiken desondanks het tegendeel van wat zij willen of beogen. Juist omdat zij zo verstandig handelen verdwalen ze grandioos, reizen ze naar het noorden terwijl ze naar het zuiden willen. Maoz gebruikt voor deze gevallen het woord 'paradox'.

In zijn 'paradoxen' van de oorlog roepen private deugden van besluitvormers, zoals voorzichtigheid, een vooruitziende blik en grondige (voorbereiding der) besluitvorming, een publiek kwaad dat zij niet wensen, oorlog, in het leven. Hier gaat het dus niet om de onzichtbare hand van de Schotse moraalfilosofen, die private ondeugden omzet in een maatschappelijk goed, maar om een onzichtbare vuist die verstandig handelen transformeert tot opperste dwaasheid. In feite worden zijn actoren overweldigd door de door hen niet voorziene uitkomsten waartoe hun interacties met anderen leiden.

Maoz erkent dat niet alle oorlogen paradoxaal zijn, maar er zijn zoveel soorten paradoxen met oorlog verbonden, dat weinige gevallen er geheel vrij van zijn. De auteur definieert 'paradox' als een antinomie, of contradictie, tussen (rationeel gefundeerde) verwachtingen en gedraguitkomsten. De paradoxen van Maoz liggen dus in het gebied 'thought', 'action' en 'outcome', waarbij 'expectations' als oorzaak van gedrag en gedrag als oorzaak van de contradictoire uitkomst worden gezien. De auteur definieert helder, en gevalstudies dienen als illustraties van zijn paradoxen. Maar hij zegt weinig over de omstandigheden waaronder mensen de weg kwijt raken in een spelboom en ook voortgaan op het verkeerde pad. Een expliciete gedragstheorie, die als alternatief voor nutsmaximalisatie kan dienen, ontbreekt echter. Gedragsexperimenten hebben inderdaad vele voorbeelden opgeleverd van systematische inbreuken op de theorie inzake nutsmaximalisatie, in het bijzonder op het gebied van risiconemend gedrag. Uit experimenten blijkt dat actoren verdwalen in een spelboom, doordat lokale gedragsversterkingen, op knooppunten van besluitname, de volgende stap bepalen. Zulke actoren verliezen de eindbestemming die zij kozen op het moment van het begin van hun reis, dat wil zeggen hun doeleinden, uit het oog. Zij leren pas achteraf, bij aankomst, waar ze terecht zijn gekomen. Op elk beslispoint wordt een keuze gemaakt, die vervolgens positief of negatief wordt versterkt, hetzij door de natuur, hetzij door gedrag van anderen. Deze gang van zaken is niet verbazingwekkend.

Het is bekend dat 's morgens gewoonlijk de schaal doorslaat naar onthouding van alcoholische drank, maar dat 's avonds, wanneer er een feestje aan de gang is, de flessen soms lichtvaardig worden geledigd. Maar herhaalde ervaring van de 'morning-after' kan tot regelvorming leiden: 'two drinks is my limit'. Wanneer gevallen zeldzaam zijn, zoals bij oorlog, komt regelvorming inzake preventie of beperking heel moeilijk tot stand. Waarschijnlijk is er geen ander gebied van menselijke activiteit, waar zo vaak heel verstandige beslissingen in het tegendeel resulteren van wat is beoogd. Zulke ontsparingen doen zich onder meer voor wanneer de gedragskeuze van het organisme meteen wordt beloond, hoewel de teruggekoppelde effecten van een serie beloningen grote schade toebrengen.

Maoz laat met behulp van het 'S-verkoopspeel' van Shubik zien dat, ook als het organisme ontdekt dat het in de gevarenzone terecht is gekomen, het niet snel van richting kan veranderen. De Amerikaanse oorlogvoering in Vietnam levert een voorbeeld op van een dergelijke situatie. Johnson maakte bekend zich niet herkiesbaar te stellen en zette de bombardementen stop. Opvolger Nixon had laten weten Amerika uit de oorlog te zullen terugtrekken. Toch verloor Amerika meer militaire slachtoffers in de periode nadat het land het zinkend schip geleidelijk trachtte te verlaten, dan in de periode waarin Amerika de strijd dacht te kunnen winnen. Onder meer met een beroep op het grote aantal doden dat reeds was gevallen, trachtte Nixon de schade te beperken door de Noordvietnamezen tot concessies te dwingen, met bovengenoemde uitkomst als resultaat. Een voorbeeld van de 'winner's paradox' is Israël en de Zesdaagse Oorlog van 1967. Door de oorlog te winnen werden annexaties mogelijk, die volgens Maoz de veiligheid van het land tot op de dag van vandaag ondermijnen. Inlijving van een gebied met ongeveer 1 miljoen Palestijnse inwoners veranderde de demografische verhoudingen van het land. Sindsdien is Israël er niet in geslaagd de Palestijnen met hun lot te verzoenen. De demografische verschuiving ten gunste van de Palestijnen, en hun niet aflatende vijandigheid, dwingen de regering er toe te kiezen, óf een Joodse staat te blijven en een soort apartheid te introduceren, óf de democratie te handhaven, met verlies van het Joodse karakter van de staat. De annexatie zou de veiligheid moeten verhogen. In feite verdubbelden de defensie-uitgaven in vergelijking met de pre-annexatie periode, hoewel Egypte als vijand afviel. Voorts leidden de oorlogen die het land sindsdien voerde niet meer tot een ondubbelzinnige Israëlische overwinning. Annexatie heeft de consensus over buitenlandse politiek doorbroken. Zij beroofde het land van een bufferzone. Morele ondermijning droeg er volgens Maoz in 1973 toe bij dat het land pre-emptie meed en de aanval afwachtte. In gevallen van de 'winner's paradox', is het behalen van de overwinning onvoordelig, omdat de kosten van het beheer van de buit hoger oplopen dan de gekapitaliseerde opbrengsten van het veroverde goed.

Maoz heeft een buitengewoon nuttig en scherpzinnig boek geschreven, vooral voor theoretici die uitgaan van de veronderstelling dat hun actoren het monstrem dat oorlog heet de baas kunnen. Zijn paradoxen ondermijnen, mijns inziens, het geloof dat kennis van empirische regelmatigheden en hun verklaring, op zichzelf voldoende is om politici af te houden van geweld, in omstandigheden waarin

dit voor hen een moment aan voordeel oplevert. Handelen op basis van dit geloof zou zelfs tot verslechtering kunnen leiden. Dit is de paradox der vooruitgang.

Henk Houweling

J. Oversloot, **Sabbatswerkers in de Sovjetunie**. Proefschrift RUL. Eburon, Delft 1990.

'Aan het sovjetvolk wordt het huidige kapitalisme in zijn westerse vorm aanbevolen, maar in feite wordt de weg vrijgemaakt voor de heerschappij van onze vaderlandse misdadige bourgeoisie, in wezen voor het vestigen van de macht van de maffia. Waar zou je bij ons een ander kapitalisme vandaan moeten halen.' Met deze woorden raakte de Russische partijleider Ivan Polozkov in de *Pravda* van 15 december 1990 aan een van de centrale controversen die de Sovjetunie en de westerse wereld op het ogenblik bezighouden: de vraag of het denkbaar is dat Rusland zich zal ontwikkelen tot een moderne samenleving met een levensvatbare, op privé-eigendom van produktiemiddelen gebaseerde markteconomie en een pluralistische democratie. Een aantal keren heeft Rusland in de afgelopen eeuwen door middel van 'revoluties van bovenaf' gepoogd de kloof met het Westen te dichten, maar nooit is het gelukt. Het meest recente experiment, dat van 1917 gevolgd door Stalins keuze voor een 'socialisme in één land', liep uit op een ramp. Gorbatsjovs in 1985 gestarte onderneming wordt in deze opvatting gezien als de meest recente poging om de kloof met het Westen te overbruggen.

De argumenten die tegen zijn onderneming spreken zijn zonder twijfel talrijk. Rusland heeft sterke autocratische en slechts heel zwakke democratische tradities; de bevolking is gewend sterke leiders te zoeken en te volgen en is door zeven decennia totalitaire dictatuur zowel getraumatiseerd als gecorrumpeerd. Het land heeft een kolossaal economisch potentieel maar zijn bevolking heeft een groot tekort aan de voor economisch herstel zo broodnodige eigenschappen als ondernemersgeest, bereidheid tot hard werken en tot het doen van riskante investeringen.

Hans Oversloot gaat in zijn proefschrift, dat in januari 1990 werd afgesloten, niet op deze problematiek in. Hij schrijft in zijn Slot slechts dat het hem onwaarschijnlijk lijkt 'dat er op korte of middellange termijn een complete systeemwisseling zal optreden', ook al is 'het systeem van omvattende planning [ook in de ogen van het sovjetpubliek] ontmaskerd als een fictie'. Maar anderhalf jaar en vele tumultueuze ontwikkelingen later lijkt die 'systeemwisseling' wel de context waarin dit boek het meest tot zijn recht komt. Sabbatswerkers in de Sovjetunie handelt namelijk over een categorie sovjetburgers (naar schatting van Oversloot een paar honderdduizend personen, goed voor een jaarinkomen van meer dan een miljard roebel) die al sinds de jaren zestig de ondernemersgeest, vindingrijkheid en werklust belichamen die nodig zijn voor een behoorlijk presterende economie; zij hebben er *en passant* voor gezorgd dat er hier en daar nog wat van